

Amb motiu de l'edició de l'opuscle 'Abreviacions' (Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1997), publiquem dos articles relacionats amb aquesta matèria.

El primer ha estat encarregat a José Martínez de Sousa, especialista en bibliologia i ortotipografia, i la versió que publiquem és una traducció de l'original redactat en castellà.

El segon és una ressenya elaborada per Jordi Graells, del Servei Català de la Salut.

Abreviacions

Assessorament
i Terminologia

S'admet generalment que les abreviatures van néixer per estalviar espai i matèria escriptural. En efecte, no es pot pensar que els grecs i els romans de l'antiguitat empressin les abreviatures per estalviar temps, ja que la seva idea del temps era ben diferent de la que en tenim avui. Si pensem en les dificultats de l'escriptura antiga, així com en els mitjans i suports per escriure que s'hi feien servir, arribem a la conclusió que, efectivament, les abreviatures s'utilitzaven per raons d'escassetat d'espai i de matèria escriptural. Aquesta idea s'exposa, bé que breument, en un dens llibret sobre les formes d'abreujar modernes titulat *Abreviacions*, que acaba de publicar el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

Tanmateix, sembla que no tothom hi està d'acord. Antonio C. Floriano Cumbreño, en el *Curso general de paleografía y diplomática españolas* (Oviedo, 1946), manté la teoria que no eren ni el temps ni l'espai les raons de l'ús d'abreviatures en l'escriptura antiga. Es basa en el fet que en molts casos era més difícil traçar l'abreviatura que escriure la paraula sencera. «¿Qué significaba el tiempo para un monje paciente que en el scriptorium medieval copiaba los maravillosos códices caligrafiados?», es pregunta. En relació amb l'espai, escrivia: «No son todas las abreviaturas las que ahorran espacio, y muchas, por el contrario, las que por la estructura del signo abreviativo o la modificación literal ocupan más lugar que si la palabra no estuviese abreviada». Arriba a la conclusió que les abreviatures antigues i medievals obeeixen a causes merament psicològiques; són «una estilización de la escritura que expresa el pensamiento escrito

mediante sus rasgos significativos más esenciales. Es, dicho en otros términos, un hábito que nace del mismo hábito».

També es van emprar els *nomina sacra*, abreviatures per contracció de paraules de caràcter sagrat; segons el parer d'alguns, es van usar en forma contracta per respecte, mentre que altres opinen que si s'abreujaven era perquè es tractava de les paraules més abundants i freqüents i, per tant, les més fàcils de reconèixer.

Des del segle III es van emprar també les anomenades *notae iuris* (notes de dret), abreviacions, especialment les aplicades als termes tècnics, usades en els manuscrits antics d'obres jurídiques.

En qualsevol cas, no hi ha cap dubte que l'abreviatura va ser molt freqüent i omplia els escrits de l'antiguitat i l'edat mitjana. Es poden trobar amb una certa freqüència en els finals de línia, on l'amanuense o el copista tenien problemes per aconseguir que una paraula cabés en una línia sense excedir les dimensions de la caixa d'escriptura. Però ben aviat van ser blanc de disposicions oficials que en limitaven o prohibien l'ús en cert tipus d'escrits. En efecte, l'ús d'abreviacions va ser prohibit primerament pel Senat romà l'any 438; més tard, el 533, per Justinià (482-565), i posteriorment, en el segle XIII, per Alfons X el Savi, que en l'article 19, llei 7a de la *partida* 3a de Las Partidas prescriu: «[...] en los privilegios et en las cartas que ficieren [els escrivans de la cort del rei], de qual manera quier que sean, que non pongan una letra por nombre de home o de muger, así como A por Alfonso, nin en los nombres de los logares, nin en cuenta de haber, nin de otra cosa, así como C por ciento: esa mesma guarda

Autor

José Martínez de Sousa

deben haber en la era que posieren en la carta». Aquesta és la causa per la qual en els documents i còdexs castellans anteriors al segle XVI hi ha molt poques abreviatures.

Les primeres abreviatures s'aconseguien, com actualment, per dos sistemes principals: per síncope o contracció, que consistia a suprimir algunes lletres de la part interna de la paraula (per exemple, les abreviatures actuals *cia.* per *companyia* o *Sta.* per *santa*), i per apòcope o suspensió, que consistia a eliminar la part final de la paraula (com avui *cap.* per *capítol* o *etc.* per *etcètera*). També s'empraven altres sistemes, com les lletres superposades: $\overset{a}{g}$ 'gratia' (com podria ser actualment $\overset{e}{q}$ 'que'). A l'època de l'escriptura capital i uncial, les síl·labes *us* i *ue* s'abreujaven amb un punt; així, *omnib.* equivalia a *omnibus*; més tard aquest signe es va substituir per un punt i coma. Tanmateix, el signe que es va utilitzar posteriorment, almenys en castellà i en català, va ser precisament el punt, que encara perdura com a element desambiguador per indicar que un grup determinat de lletres, en principi sense cap sentit, és l'abreviatura d'una paraula.

Alguns signes tenien un valor diferent segons el lloc que ocupaven. Així, una ratlla superposada a un grup de lletres indicava, en general, que aquell conjunt era una abreviatura, però posteriorment, situada sobre una sola lletra, indicava l'elisió d'altres lletres; per exemple, $\underline{p}$ significava *per*, i $\bar{p}$, *pre*; un traç horitzontal ($\bar{\quad}$), i de vegades una titlla ($\bar{\quad}$), sobre una lletra solia indicar omissió d'una *m* o una *n*; per exemple, *cannada* s'escrivia $\bar{c}\bar{a}\bar{n}\bar{a}\bar{d}\bar{a}$, i *gran*, $\bar{g}\bar{r}\bar{a}$. No és casual que algunes de les paraules que en llatí s'escrivien amb *mn* o *nm* s'escriguin avui, en castellà, amb $\bar{n}$: *daño* (*damnum*), *cañada* (*cannada*), *año* (*annum*).

Tot i que se solen incloure les notes tironianes entre els sistemes d'abreviació, en realitat es tracta més aviat d'un sistema d'escriptura taquigràfica per prendre apunts i dictats (per exemple, discursos). Encara que els primers assaigs s'atribueixen a Enni (239-169 a. de C.), el sistema va ser iniciat per Marc Tul·li Tiró (ca. 104-ca. 4 a. de C.), esclau llibert de Ciceró (106-43 a. de C.), i va ser continuat per Vespasià Filagero. Àquila, llibert de Mecenes (ca. 69-8 a. de C.), va reunir una col·lecció de notes amb les quals va formar un petit diccionari. Sèneca (ca. 3 a. de C.-65 d. de C.) va completar els treballs de Tiró i Àquila i els va reunir amb el nom de *Commentarii*. El nombre de signes va arribar a la inabastable quantitat de

13 000 en el segle X. Una herència d'aquestes notes tironianes és el signe τ , equivalent a la conjunció *et* 'i', que en l'escriptura medieval llatina es representava amb el signe &, forma contracta de la *e* i la *t* de la paraula llatina *et*. L'Acadèmia Espanyola, fins a l'edició de 1984 del seu diccionari, mantenia a l'entrada *etcètera* el text següent: «Se representa con esta cifra: &, que tiene el mismo nombre, o con la siguiente abreviatura: *etc.*». És a dir, que, segons l'Acadèmia, el signe & s'anomenava *etcètera*... El signe, òbviament, s'anomena *et* i equival a *und* en alemany, *and* en anglès, *et* en francès, *e* en portuguès, *y* en castellà, *i* en català... En escriptors clàssics es troba aquest signe seguit d'una *c.*, així: &c.; si sumem el valor del signe & (és a dir, *et*) amb una *c.*, abreviatura de *cetera*, tenim *etc.*, que, en efecte, és l'abreviatura d'*etcètera*; el signe abreviatu és &c., no únicament el signe &. Jo mateix (no sé si també altres persones) vaig denunciar aquest error el 1985, i va ser corregit en l'edició de 1992 de l'esmentat diccionari acadèmic.

En el segle XV, quan es va inventar la impremta (al voltant del 1440), Johann Gutenberg (inventor), Johann Fust (financer) i Peter Schöffer (cal·lígraf) van posar molta cura a reproduir exactament la lletra, la grafia, la disposició i tots els altres elements dels còdexs. La intenció era clara: vendre els llibres impresos com si es tractés de còdexs (és a dir, manuscrits), no de llibres impresos. Amb això no només obtenien un benefici més gran, sinó que també mantenien en secret durant més temps el nou invent. Com és lògic, moltes de les abreviatures que llavors s'utilitzaven en els còdexs van passar al llibre imprès...

El desenvolupament imparable del llibre a mesura que passaven els decennis i es perfeccionaven les tècniques per a la fabricació de paper, la impressió, la composició i altres aspectes tecnològics lligats a la difusió bibliogràfica va anar fent cada vegada més evident la gratuïtat d'utilitzar abreviatures en el text, fins al punt que van ser considerades un destorb i una manca de respecte al lector. De fet, a poc a poc van desaparèixer de les pàgines dels llibres i els periòdics. Avui es considera inadequat utilitzar abreviatures no justificades en els textos ordinaris (per exemple, en obres de narrativa i altres similars), amb una excepció, *etc.* 'etcètera'. Però aquesta abreviatura s'ha convertit en un problema tan enutjós, que es podria dir que té els dies comptats. En efecte, el *Libro de estilo* del diari

El País ja estableix que «La abreviació de palabras sueltas, de frases hechas o, en contados casos, de determinados nombres —esto es, la abreviatura en sentido estricto— no se permite». En conseqüència, la paraula *etcètera* s'escriu sempre així en aquest diari, i mai *etc.* Aquesta decisió és deguda als problemes que crea aquesta abreviatura, que segons les normes de correcció tipogràfica no ha d'aparèixer mai a principi de línia. La solució, quan es componia a mà o amb linotípia i l'abreviatura quedava en aquesta posició, consistia a desenvolupar-la i escriure *etcètera*. Tanmateix, primerament amb la fotocomposició i actualment amb l'autoedició, és impossible controlar la situació d'aquesta abreviatura: si es converteix en *etcètera* la grafia *etc.* quan apareix a principi de línia, la correcció d'una simple coma unes línies abans en el mateix paràgraf recorrerà tota la composició automàticament, i la paraula *etcètera*, amb aquesta grafia, quedarà cap al centre de la línia, mentre que unes poques línies abans o després pot aparèixer més d'una abreviatura *etc.* La solució consisteix a no utilitzar aquesta paraula (de vegades només serveix per dissimular la ignorància de l'autor: escriu *etc.* perquè no en sap més) o a escriure-la sencera en casos extrems.

Què s'ha de fer amb la resta d'abreviatures? No hi ha cap dubte que en determinades situacions es poden utilitzar. Per exemple, en textos situats entre parèntesis, en quadres o taules, en els rètols de figures i esquemes i en altres casos semblants (no he fet servir *etc.*, ja ho veuen...).

Però en els textos apareixen altres tipus d'abreviacions l'ús de les quals no és necessàriament incorrecte. Des del segle passat es coneixen les abreviacions que anomenem *sigles*, paraula llatina ja antiga, atès que entre les abreviatures per apòcope o suspensió dels romans es trobaven precisament les *abreviatures per sigles*, que es formaven eliminant totes les lletres de la paraula excepte la inicial; per exemple, *D. O. M.* 'Deo Optimo Maximo'. Si utilitzar només la inicial podia produir confusió, s'agafava alguna altra lletra, com en *GN* 'Gnaeus'. Benito Pérez Galdós utilitza el sistema en el títol de l'obra *Miau* (1888), que no té res a veure amb la veu que emet el gat, sinó que es tracta d'una sigla formada de tres maneres diferents, segons l'enfocament del protagonista: «Moralidad, income tax, aduanas y unificación de la deuda (cuatro puntos para obtener la solvencia financiera de España)», «Muerte

infamante al ungido» i «Muerte infame al universo». Aquesta forma d'abreujar es va difondre de manera sorprenent a partir dels anys trenta d'aquest segle, especialment en la premsa, per denominar institucions, entitats, empreses, partits polítics i altres designacions. La seva grafia ha variat molt. Al començament es van escriure les inicials amb majúscules, punts i espais: *P. O. U. M.*; després es va tendir a suprimir els espais: *P.O.U.M.*; posteriorment es van suprimir els punts: *POUM*, grafia que permetia llegir com a paraules les sigles de constitució sil·làbica. La tendència actual, cada cop més difosa, és escriure les sigles amb lletres versaletes (que són majúscules, però de la mida de les minúscules): *poum*. D'aquesta manera se'ls dóna el valor que tenen com a formacions no generades segons les normes internes de la llengua, però amb una grafia que no distorsiona l'estètica gràfica de la pàgina o el text tipogràfic.

Una formació molt lligada a la sigla és l'*acrònim*. Aquesta paraula, pel que sembla, sorgeix als Estats Units al començament dels anys quaranta per denominar les formacions que al món llatí s'anomenaven des de molt abans *sigles*. Amb el pas dels anys la paraula es va anar complicant, i finalment sembla que es pot aplicar a qualsevol tipus d'abreviacions, incloses les abreviatures i els símbols. Realment, una paraula que serveix per a tot, és molt probable que no serveixi per a res, llevat que es defineixi adequadament i es doti d'uns límits semàntics més enllà dels quals no parlem d'acrònims, sinó d'altres formes abreviatives. L'obra que posa a la nostra disposició el Departament de Cultura de la Generalitat ens ofereix una encertada definició d'*acrònim*: «s'obté a partir del truncament dels components del sintagma, sense que necessàriament aquests formants hagin de ser inicials de paraula o correspondre's amb síl·labes»; i dóna exemples com *Benelux* 'België, Nederland, Luxembourg', *radar* 'radio detecting and ranging', *bit* 'binary digit' i altres de similars.

Finalment, els autors d'*Abreviacions*, Jaume Capó Frau i Montserrat Veiga Fernández, tracten el tema dels símbols, formes abreviatives especials que s'utilitzen en els camps de la ciència i de la tècnica. És digna d'elogi la proposta de la Comissió Assessora de Llenguatge Administratiu per designar amb un símbol biliteral els noms de les comarques de Catalunya, de la mateixa manera que es fa amb els estats i territoris dels Estats Units, el Canadà i el Bra-